VAZIRLIK VA IDORALARNING ICHKI AUDIT XIZMATLARINI BAHOLASH TARTIBI VA UNI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI

Hamidova Gulzodaxon Rustamxon qizi

Bank moliya akademiyasi magistratura tinglovchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada vazirlik va idoralarda ichki audit xizmatlari faoliyatini baholash tartibi, uning davlat moliyaviy nazoratini takomillashtirishdagi o‘rni hamda samaradorlikni oshirishga qaratilgan chora-tadbirlar yoritilgan. Shuningdek, ichki audit faoliyatini baholashda qo‘llaniladigan asosiy mezonlar, audit tekshiruvlarining natijadorligi, aniqlangan moliyaviy xatoliklarni bartaraf etish, ichki nazorat tizimini rivojlantirish va zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish masalalari tahlil qilingan. Maqolada ichki audit xizmatlari faoliyatini yanada takomillashtirish, baholash jarayonining shaffofligini ta’minlash va davlat mablag‘laridan samarali foydalanish bo‘yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: ichki audit, vazirlik, idora, davlat moliyaviy nazorati, audit samaradorligi, baholash mezonlari, moliyaviy intizom, ichki nazorat, risklarni boshqarish, raqamlashtirish, budjet mablag‘lari.

Kirish

Bugungi kunda davlat boshqaruvi tizimida moliyaviy intizomni mustahkamlash, budjet mablag‘laridan oqilona foydalanish va davlat tashkilotlari faoliyatining shaffofligini ta’minlash muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ushbu vazifalarni amalga oshirishda vazirlik va idoralarning ichki audit xizmatlari alohida o‘rin tutadi. Ichki audit davlat tashkilotlarida moliyaviy va xo‘jalik operatsiyalarining qonunchilik talablariga muvofiqligini o‘rganish, mavjud xatarlarni aniqlash, ichki nazorat tizimining samaradorligini baholash hamda

mablag‘lardan foydalanish natijadorligini oshirishga xizmat qiladi. Zamonaviy sharoitda ichki auditni faqatgina yo‘l qo‘yilgan xatolarni aniqlash vositasi sifatida emas, balki tashkilot faoliyatini takomillashtirish, moliyaviy yo‘qotishlarning oldini olish va boshqaruv qarorlarining sifatini oshirishga ko‘maklashuvchi muhim mexanizm sifatida rivojlantirish zarur. Shu sababli ichki audit xizmatlari faoliyatini xolisona baholash, ularning natijalarini tahlil qilish va aniqlangan kamchiliklarni bartaraf etish mexanizmlarini takomillashtirish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Vazirlik va idoralarda ichki audit xizmatlari faoliyatini baholash, avvalo, mazkur xizmatlarning belgilangan vazifalarni qay darajada bajarayotganini aniqlashga qaratiladi. Baholash jarayonida audit rejasining bajarilishi, o‘tkazilgan audit tadbirlarining sifati, aniqlangan moliyaviy xatolar va qonunbuzilishlarning sabablari, ishlab chiqilgan tavsiyalarning amaliy ahamiyati hamda ularning bajarilish darajasi hisobga olinishi lozim. Bunda audit tadbirlarining soninigina asosiy ko‘rsatkich sifatida qabul qilish to‘g‘ri emas, chunki tekshiruvlar sonining ko‘pligi har doim ham yuqori samaradorlikni anglatmaydi. Aksincha, audit natijasida moliyaviy xatarlarning kamayishi, ichki nazoratdagi zaif jihatlarning bartaraf etilishi va mablag‘lardan foydalanish samaradorligining oshishi muhim natijalar hisoblanadi. Shuning uchun baholash tizimi miqdoriy ko‘rsatkichlar bilan bir qatorda sifat ko‘rsatkichlarini ham qamrab olishi kerak. Ushbu yondashuv ichki audit xizmatlari faoliyatiga xolis baho berish va ularning tashkilot boshqaruvidagi haqiqiy hissasini aniqlash imkonini yaratadi [1].

Ichki audit xizmatlari faoliyatini baholashda riskka asoslangan yondashuv muhim ahamiyatga ega. Bunda tashkilotning moliyaviy holati, budjet mablag‘larining sarflanish yo‘nalishlari, davlat xaridlari, moddiy boyliklar hisobi, shartnomaviy munosabatlar va boshqa moliyaviy operatsiyalar bilan bog‘liq xatarlar oldindan aniqlanadi. Audit tadbirlarini yuqori xavf mavjud bo‘lgan yo‘nalishlarga

yo‘naltirish mavjud resurslardan oqilona foydalanish imkonini beradi. Masalan, budjet mablag‘larining maqsadli sarflanishi, xaridlarning iqtisodiy asoslanganligi va buxgalteriya hisobi ma’lumotlarining ishonchliligi alohida tahlil qilinishi mumkin. Baholash jarayonida auditorlarning aniqlangan xatarlarni to‘g‘ri tasniflashi, ularning moliyaviy oqibatlarini asoslab berishi va tegishli profilaktik choralarni taklif qilishi ham e’tiborga olinishi lozim. Riskka asoslangan baholash tizimi ichki auditning nazorat funksiyasini kuchaytirish bilan birga, kelgusida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan moliyaviy muammolarning oldini olishga ham yordam beradi [2].

Muhokama va natijalar

Ichki audit xizmatlari faoliyatini baholashning yana bir muhim yo‘nalishi audit tavsiyalarining bajarilish darajasini aniqlashdan iborat. Amaliyotda ayrim hollarda tekshiruv natijasida aniqlangan kamchiliklar bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqiladi, biroq ularning bajarilishi ustidan yetarli nazorat olib borilmaydi. Natijada bir xil xatolar keyingi davrlarda takrorlanishi, moliyaviy intizom bilan bog‘liq muammolar saqlanib qolishi mumkin. Ushbu holatning oldini olish uchun har bir tavsiya bo‘yicha mas’ul shaxs, bajarish muddati, kutilayotgan natija va nazorat mexanizmini belgilash maqsadga muvofiqdir. Shuningdek, tavsiyalarning bajarilishi faqat hujjatlar asosida emas, balki amalda erishilgan natijalar orqali ham baholanishi zarur. Masalan, aniqlangan kamchilikning bartaraf etilishi, tegishli ichki tartiblarning yangilanishi va takroriy xatolar sonining kamayishi samaradorlikni ko‘rsatuvchi muhim mezonlar bo‘lib xizmat qiladi. Bunday tizim ichki audit xulosalarining amaliy ahamiyatini oshirib, tashkilotlarda mas’uliyat va hisobdorlikni mustahkamlaydi [3].

Ichki audit xizmatlari faoliyatini takomillashtirishda raqamli texnologiyalar va avtomatlashtirilgan tahlil vositalaridan foydalanish katta imkoniyatlarga ega. Zamonaviy axborot tizimlari moliyaviy ma’lumotlarni tezkor qayta ishlash, xarajatlar tarkibidagi noodatiy o‘zgarishlarni aniqlash, hujjatlardagi

nomuvofiqliklarni topish va xavf darajasi yuqori bo‘lgan operatsiyalarni ajratib ko‘rsatish imkonini beradi. Elektron hujjat aylanishi, yagona ma’lumotlar bazalari va tahliliy dasturlardan foydalanish audit jarayonining tezkorligi hamda aniqligini oshirishi mumkin. Bundan tashqari, ichki audit xizmatlari faoliyatini baholash natijalarini elektron shaklda umumlashtirish rahbariyatga muammoli yo‘nalishlar to‘g‘risida o‘z vaqtida axborot olish imkonini beradi. Shu bilan birga, raqamlashtirish jarayonida ma’lumotlarning maxfiyligini ta’minlash, axborot xavfsizligini mustahkamlash va xodimlarning raqamli ko‘nikmalarini rivojlantirish talab etiladi. Texnologik vositalardan samarali foydalanish auditorlarning kasbiy bilimlari va mustaqil tahlil qilish qobiliyati bilan uyg‘unlashgandagina kutilgan natijalarni beradi [4].

Ichki audit xizmatlari faoliyatini baholash sifatini oshirish uchun auditorlarning kasbiy malakasi, mustaqilligi va xolisligini ta’minlash ham muhim hisoblanadi. Auditorlar moliyaviy hisob, budjet qonunchiligi, risklarni boshqarish, davlat xaridlari va axborot texnologiyalari bo‘yicha yetarli bilimga ega bo‘lishlari lozim. Shu sababli ularning malakasini muntazam oshirish, amaliy seminarlar tashkil etish va ilg‘or tajribalarni o‘rganish bo‘yicha tizimli ishlarni yo‘lga qo‘yish zarur. Baholash mezonlari oldindan aniq belgilanishi, barcha vazirlik va idoralarda imkon qadar yagona metodik yondashuv qo‘llanilishi hamda natijalar asoslangan dalillar bilan tasdiqlanishi kerak. Shuningdek, ichki audit xizmatining faoliyatiga baho berishda uning mustaqil fikr bildirish imkoniyatini cheklaydigan omillar hisobga olinishi lozim. Taklif etilayotgan yondashuvlar baholash jarayonida subyektivlikni kamaytirish, xizmatlar o‘rtasida samarali tajriba almashish va aniqlangan muammolarni tizimli ravishda bartaraf etishga xizmat qiladi [5].

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, vazirlik va idoralarning ichki audit xizmatlari faoliyatini baholash davlat moliyaviy nazoratini takomillashtirish, budjet mablag‘laridan

samarali foydalanish va boshqaruv jarayonlarida shaffoflikni ta’minlashning muhim vositasidir. Baholash tizimining samaradorligi faqat o‘tkazilgan audit tadbirlari soni yoki aniqlangan moliyaviy kamchiliklar miqdori bilan emas, balki ularning bartaraf etilishi, moliyaviy xatarlarning kamayishi va tashkilot faoliyatida ijobiy o‘zgarishlarga erishilishi bilan belgilanadi. Shu bois ichki audit xizmatlari faoliyatini takomillashtirish uchun riskka asoslangan baholash mezonlarini kengaytirish, audit tavsiyalari ijrosini muntazam monitoring qilish, raqamli texnologiyalarni joriy etish va auditorlarning kasbiy malakasini oshirish zarur. Bundan tashqari, baholash natijalarini tizimli tahlil qilish, aniqlangan kamchiliklarning kelib chiqish sabablarini o‘rganish va ularning takrorlanishiga yo‘l qo‘ymaydigan mexanizmlarni ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir. Mazkur chora-tadbirlarning izchil amalga oshirilishi ichki audit xizmatlarining institutsional salohiyatini oshirish, davlat tashkilotlarida moliyaviy intizomni mustahkamlash va davlat resurslaridan foydalanish natijadorligini yaxshilashga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Jalollidinov M. Davlat sektorida ichki auditni tashkil etish xususiyatlari // Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot. – 2023. – № 9.

2. Mustafayeva K.R. Davlat moliyaviy nazorati organlari va ichki audit xizmatlari faoliyatini muvofiqlashtirish masalalari // ORIENS. – 2024. – B. 532–535.

3. Maxmudov A. Davlat moliyaviy nazorat tizimini rivojlantirish istiqbollari // Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot. – 2024. – J. 2, № 2.

4. Zuparov A. Davlat moliyaviy nazorati organlarining samaradorligini oshirish yo‘nalishlari // Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot. – 2024. – J. 2, № 8.

5. Kultayev F. Davlat moliyasini boshqarishda moliyaviy nazorat usullaridan samarali foydalanish yo‘llari // Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot. – 2024. – J. 2, № 2.

6. Abdullayev B.R. Byudjet tashkilotlarida ichki audit tizimining ahamiyati, tamoyillari va usullari // Yangi O‘zbekiston, yangi tadqiqotlar jurnali. – 2024.

7. O‘zbekiston Respublikasining “Auditorlik faoliyati to‘g‘risida”gi Qonuni. 2021-yil 25-fevral, O‘RQ-677-son.